

Arktisk Station 1906 – 2006

En nødvendig bog om naturvidenskabens civilisatoriske kraft – og uden faktura

Bog anmeldelse af:

Lone Bruun, Reinhardt Møbjerg Kristensen, Niels Nielsen, Gunver Krarup Pedersen og Poul Møller Pedersen (red.)

Arktisk Station 1906–2006

Udgivet af Arktisk Station & Forlaget Rhodos, 2006, 470 sider

ISBN 87 7245 968 9

Vejledende udsalgspris: 398,00 kr

Af Claus Heinberg

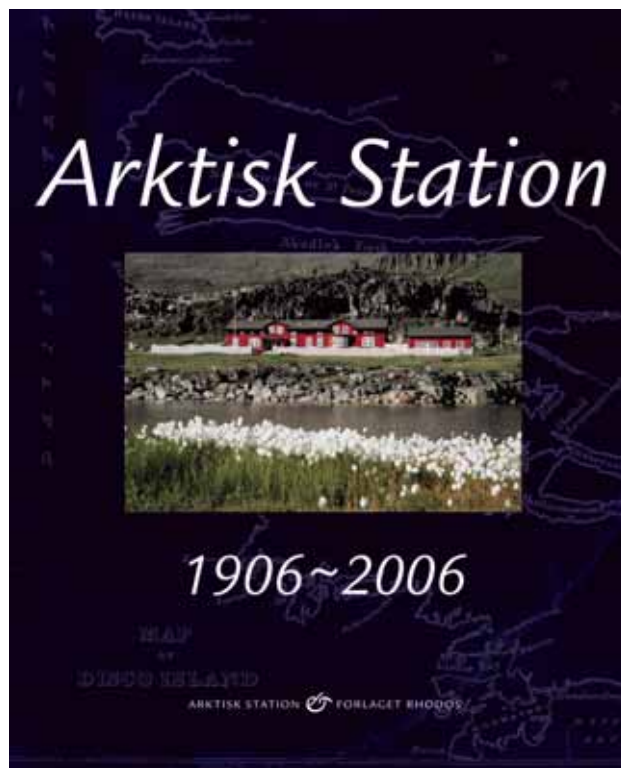
I 1952, på sin 80 års fødselsdag, blev Morten Pedersen Porsild, manden bag Arktisk Station, interviewet. Moderne 'hvordan-har-du-det-lige-nu-journalistik' var tydeligvis slået igennem på daværende tidspunkt. Spørgsmålet lød: »Hvad var Deres mærkeligste oplevelse?«

»Jo-o«, lød var svaret, som er bedre end spørgsmålet: »det er vel mærkeligt, at i de 50 år jeg har været i Grønland, har jeg aldrig set en isbjørn – og det jo kedeligt nok.«

Et svar som lader sig tematisere på mangfoldig vis, f.eks som en upræcis parafrasering over Steno: »mærkeligst er det vi ikke fik at se«, men som også røber, at det er »Banankysten« talen er om.

Arktisk Station, et enestående forskningscenter på sydkysten af Disko, Grønlands største ø, beliggende ca. midtvejs nede af vestkysten, fejrer 100 år (i 2006), og det sker bl.a med udgivelsen af et, i mere end én forstand, pragtværk, med den præcise og upretentiøse titel: 'Arktisk Station 1906 – 2006'. Intet glemt.

Bogen bringer os vidt omkring, hvilket er lidt i paradoksalt, al den stund, at det hele jo er i den grad centreret om et enkelt sted: stationen ved Godhavn, og det er just pointen. Mangfoldigheden kommer ikke af at flintre rundt i nord og syd, men gennem fagligheden. Den forskellige faglighed, hos de vekslende bestyrere, som er en bevidst politik, og som efter mit skøn er stedets fremmeste styrke, lige bort set fra beliggenheden. Med den ansættelsespolitik bliver stedbundetheden pludselig en kilde til mangfoldighed, en mangfoldighed som vokser ud af prin-

cippet, at helheden er større end summen af enkelt-delene, og der ligger den, stationen, midt i helheden, som en miljøminister midt i miljøet. Det kan der kun komme noget godt ud af. Så sandelig, må man sige i dette tilfælde.

Vi starter med naturen omkring stationen. Den store natur, temaerne så at sige: geologi, geografi, vejr og klima, livsforudsætninger i havet, plante- og dyreliv og arkæologi. Selve stationens historie hører det næste kapitel til, selv om den vel også bliver arkæologi en dag. Alt i alt en fin introduktion til værket som sådan, til de næste godt 250 sider, hvor vi får de enkelte historier, og gennem dem de enkelte fortrinsvis naturvidenskabelige discipliner, præsenteret. Arkæologien hører vi ikke mere til, så her skal kvitteres for Jens Fogh Jensens kompakte og inspirerende historie, serveret i et sprog som, med forlov, bringer mindelser om Fogs forgænger på feltet, Eigil Knuth. Det lover for fremtiden.

Men ellers er det altså mestendels naturvidenskaberne som udfolder sig.

I første omgang kan man bare 'kigge billeder', og lade nysgerrigheden styre sine efterforskninger. Der bydes på hvaler, isbjørne, bjørnedyr (!), mikroskopiske alger med betagende smukke skeletter, ikke mindre smukke gletschere af is og af jord, fluer holdt

ansvarlig for hvem de bestøver, sære dyr i varme radioaktive kilder, fødekæder omfattende de mindste og de største – med den gode nyhed at grønlandshvalen, Nordkaperen, er på vej op igen. Bestanden vokser. I tilgift får vi at vide, at den kan blive over 200 år gammel, samt at spørgsmålet »Hvad kan man bruge grønlandshvalerne til«, skulle være u-undgåeligt. U-undgåeligt? For hvem, skulle jeg hilse fra en 200-åring og spørge?, og selvfølgelig, når man nu ikke kan få stablet sådan en karl ind i et samtalekøkken, hvad kan den så bruges til?

Bruges til? Måske for at Vorherre skal have noget interessant at se på ville Karen Blixen have foreslået.

Spørgsmålet bør vi glemme, men ikke den omstændighed at der bliver spurgt på den måde. Det skal tages alvorligt. Det er dybt kristent. Stammer fra det gamle testamente hvor alt gives mennesket til beherskelse og nytte, nu genopstanden i vendingen »fra forskning til faktura«. Lad det være min forhåbning til dette storværk, at mødet med, og fortællingen om denne natur får os til at glemme netop spørgsmål af den art, og betages af naturen i sig selv. Ingen faktura. Kun sort arbejde. Helt uanset hvad grønlandshvaler måtte kunne bruges til.

Og så alligevel. Noget kan bruges. Slår man efter i registret får man otte henvisninger på olie, otte på klimaforandring, og syv på drivhuseffekt, og de materier har jo noget med hinanden at gøre. Alle med hver sin anvendelighed. Olie er der, og det i en grad så det ligefrem siver ud af klipperne. Dens anvendelighed kender vi, også dens u-undgåelige genopståen som CO₂, drivhusgas, tøning af permafrost og havstigning, temaer i stationens forskning, selv om nævnte havstigning ikke kan hamle op med de 150 meter som beskrives i Morten Raschs artikel om 'Havniveauændringer siden sidste istid'.

Med oliens afledede fortrædeligheder, får en hel række videnskaber en ny og direkte anvendelighed, bl.a som kilde til forståelse af eventuelle klimaforandrings konsekvenser, menneskeskabte eller ej. Her taler vi ikke kun om de så spektakulære iskerneboringer, som er nævnt flere gange, men også studier af borekerner i hav- og søsedimenter (Ole Bennike) studier af kystdynamik, gletschernes historie (Ole Humlum, Niels Nielsen), udendørs spiringsforsøg under kunstig opvarmning som lover godt for Grønlands flora ved et varmere klima (Bente Jessen Graae & Rasmus Ejernæs), og så videre.

Men tilbage til olien. Områdets olie er genereret i bjergarter fra perioden omkring overgangen mellem Kridttiden til Tertiærtiden, en af de mest markante grænser i Jordens, eller i hvert fald livets historie med massiv uddøen, bl.a dinosaurernes. Den grænse

som vi også ser blottet på Stevns Klint. Den pointe, at Grønland faktisk også er indehaver af K/T-grænsen, forbigås lidt for stilfærdigt. Her kunne der gøres mere.

Men ellers følger vi hele den geologiske historie fra dannelsen af grundfjeldets gnejs, over de nævnte sedimentære bjergarter aflejret på flodsletter og i søer og de jævndrende vulkanske basalter, som man ligefrem kan se er flydt ned i datidens søer. 'Fra kulsumpe og dybhav til vulkanprovins' hedder Gunver Karup Pedersens, Martin Sønderholms og Gregers Dams artikel om emnet. Stilistisk passer dinosaurernes uddøen da fint ind, hvad drama angår!

Igennem alle kapitler går en streng faglighed, som så, efter at naturvidenskaben har sagt hvad den har at sige, sættes ind i andre, bredere sammenhænge, som oliegeologernes venlige, men måske lidt naive slutreplik: »og som har kunnet bruges af grønlandske myndigheder i bestræbelserne på at tiltrække den internationale olieindustri til gavn for samfundsudviklingen i Grønland.« Men, men! Skal olie være til glæde, forudsætter det en robust samfundsstruktur. Nordamerikanske inuit vil vide at have kommentarer hertil. Skal der siges noget vægtigt om et kommende olieeventyrs eventuelle positive konsekvenser for det Grønlandske samfund, så skal der 'blødere' videnskaber til. Her rækker naturvidenskabens charmerende naivitet ikke.

Men ellers er det de biologiske discipliner som tager broderparten. Plantegeografi, økologi af forskellig art, insekter, og selvfølgelig Reinhardt Møbjerg Christensens elskede, og dybt forunderlige bjørnedyr, som i bogstaveligste forstand tåler hvad som helst. Samme Reinhardt har sidst i bogen nogle ikke mindre forunderlige beretninger om ånder og hvad dertil hører. Alt sammen illustreret med fremragende og vedkommende fotos og grafik. Det er en god bog. En appetitvækker, og hvis den ikke forårsager en stigning i søgningen til de naturvidenskabelige studier, så forstår jeg ingenting.

Lidt refleksioner

Det hele startede med botanikeren Morten Porsild, der gjorde sig tanker, og om andet end botanik:

»...ser man hen til, hvilke Arbejder, der har sat sig dybest Spor i den arktiske Naturforskning, saa viser det sig, at det er dels dem, hvor en overlegen Tankebygning har samlet en stor Mængde spredte iagttagelser til et harmonisk afrundet hele, dels de Iagttagelser, som Forskerne har fået Lejlighed til at udføre, hvor de – med eller mod deres Vilje – opholdt sig længe på et enkelt Sted...«.

Porsild anlægger her en metateoretisk vinkel på naturvidenskaben, og ud over de refleksioner over induktion og deduktion som antydes i citatet, får han sat det for mange grønlandsforskere velkendte fænomen »længerevarende ufrivilligt ophold«, ind i en videnskabsteoretisk sammenhæng. For sådanne (ufrivillige ophold) er der mange af, hvis man er på forskerfærd i det grønlandske.

Traditionen for refleksioner over videnskabens natur, har det været småt med i de senere årtier, og her tænkes der ikke kun på afskaffelsen af filosofikum, som vitterlig var blevet en pølsefabrik, men i det hele taget. Som interessefelt og kilde til eftertanke - f.eks. over det som man ikke fik at se, det vi ikke ved. Selv nåede jeg at opleve at naturvidenskabens loft ikke nødvendigvis behøver at sidde i øre-højde. Det var i 1965. Jeg i CF uniform til min første forelæsning i geologi, Arne Noe-Nygård på podiet. På Mineralogisk Museum, som det hed. Forelæsningen indledtes med Goethe, mere præcist med storværket 'Faust', hvor Mefisto (i skikkelse af Faust) er i dialog med en student som ikke rigtig kan bestemmes sig for hvilket fag han skal vælge. Naturvidenskabens foreslår Faust, efter først at have lokket med medicinen, et fag som jo bragte udøveren i intim kontakt med damerne!

Det var sådan jeg havde forestillet mig et Universitet. Ikke det med damerne, men at en forelæsningsrække i geologi, starter med Faust! Jeg fornåm suset. Lige netop det sus holdt så ikke i årene der kom, men nu synes pendulet at svinge tilbage. Trods tidsånd og »forskning til faktura«, er der sket ændringer, inden for geologien eksemplificeret ved f.eks. Jens Morten Hansens værk om Steno. Her udvikles ikke alene en videnskabsteori for geologien, men geologien ses i et meta- perspektiv i forhold til de øvrige videnskaber – en kontroversiel pointe som Hansen dog formår at følge til dørs. Hansen tror og insisterer at naturvidenskaben, og så sandelig ikke mindst geologien, har en civilisatorisk rolle at spille, nødt til disse tider med kreationistisk formørkelse – for nu ikke at gøre et nummer ud af Maribo-bispens udmelding om at klimaændringerne har med Jesu snarlige genkomst at gøre. Håndslag på det!

Har det nu med Arktisk Station at gøre? Bestemt. Hvor Porsilds personlige ambition præcist lå, ved jeg ikke, men at vi har at gøre med en polyhistor, åndelig broder til både Noe-Nygaard og Hansen fornemmer man i citatet, og måske deraf en kulturradikal forbindelse til den Georg Brandes som var blandt anbefalere af projekt Arktisk Station. Det var andre tider. Hvornår har vi sidst set en samfundsforsker/litterat/kulturradikal, som har keret sig om naturvi-

denskaben? Men det har altså været anderledes, og der var folk parat til at tage fat, blandt andre Porsild: »Gives blot midlerne, vil der ikke mangle en mand, der vil ofre sit ærligste arbejde paa at anvende dem på bedste måde...« retorikken giver minder til Winston Churchills »Give us the tools...« tale, til den amerikanske kongres. Kan det bære en sammenligning? For år tilbage blev det hævdet at miljøudfordringen overstiger landgangen i Normandiet. Den landgang blev foretaget, og at der er mænd og kvinder der er villige til at løfte den naturvidenskabelige udfordring, som miljøkrisen lægger foran os, i form af gedigen empirisk naturvidenskab, det dokumenterer nærværende bog i al stilfærdighed.

Porsilds projekt var fredeligt, og når jeg nu sidder med 100 års minderuner foran mig, så gribes jeg af en dyb undren – eller to. Hvorfor vil ingen læse naturvidenskab, og hvad stiller vi op med Maribo-bispens tåbeligheder, hvis interessen for naturens realitet og forunderlighed, og sansen for dens ikke mindre forunderlige skønhed, sammen med kravet om »at se efter« hvis der er noget man er i tvivl om, alene får sit udtryk gennem The Green Planet, og lignende. Når jeg bladrer gennem pragtværket, så ser jeg en kilde af civilisatorisk kraft, som jeg godt tør tiltro en positiv rolle i bestræbelsen for både en fredeligere, men også en fornøjeligere og smukkere fremtid. Det er ikke derfor vi laver naturvidenskab, og skal nok heller ikke være det, men det er noget vi får i tilgift, og jeg er sikker på at det var en del af forestillingerne der ved 1800 tallets begyndelse.

Det modsatte hjørne

Sommeren 1907 er stationen fuldført, den sommer hvor de tre fra Danmark Ekspeditionen stred sig sydover mod skibet Danmark. De nåede ikke frem. Den 4. august holdes der rejsegilde på Arktisk Station, den 6. august skriver Jørgen Brønlund i sin dagbog, at de nu kun har mad til 3 dage, og at hundene er afkræftede. Der skulle gå lang tid før beretningen om det drama nåede frem til Godhavn. Samme land, men unægtelig to verdener.

Stationens beliggenhed er velvalgt. Rent floristisk og klimatisk rummer Disko både højarktiske og lavarktiske habitater, og dertil kommer så deciderede specialiteter som varme kilder der er isfri året rundt, oven i købet sådanne som er radioaktive. Læsningen af bogen frister en til at finde det gode gamle begreb »naturhistorie« frem, nu erstattet af faget »natur og teknik«. Noget af det første som faldt mig i øjnene, var hvordan et sådant center som Arktisk Station, over tid og næsten automatisk, får etableret

den tværfaglighed, som kan være så svær at håndskes med, når den alene grunder sig i et ideal, – skal jeg hilse fra RUC og sige. Men der ligger selvfølgelig en vilje bag, en vilje til at give plads, og her taler vi rent bogstaveligt, give plads til vekslende faglighed hos de skiftende bestyrere. Også derfor er præsentationen af en udvalgt række af disse også helt på sin plads.

Denne bog repræsenterer noget stort. I en barbarisk tid hvor man kan slippe af sted med dumheder som 'Fra forskning til faktura', argumenteres der, side for side, men uden at det nævnes med et ord, for, hvad først elementær, og siden kvalificeret nysgerrighed kan medføre af indsigt, overraskelser, fornøjeligheder samt i sidste ende, faktureret nytte. Og

nytte i bredeste forstand. På den måde bliver værket et råb fra en, muligvis ikke bedre, men i hvert fald klogere fortid, men et påbud om besindelse. Afmonteringen af kultursamfundet til fordel for fakturasamfundet, er dumt og uklogt – også set fra faktorens synspunkt, hvis han overhovedet ved hvad han skal fakturere.

Jeg kunne drømme om at bogen fik en rolle som et katalog af typen 'Hvad kan jeg blive' inden for naturvidenskaben. Og bliver helt forpustet. Hvad skulle jeg dog selv vælge, hvis det nu var der jeg var? Botanikken har altid stået mit hjerte nær, men jeg tror nu nok at det ville blive geologien igen, også i det nordøstlige Grønland. Banankysten er nu engang banankysten. Derfor, en varm hilsen fra 83 grader nord, og den dybeste respekt.

*Claus Heinberg
Geolog lic scient*